

УКРАЇНСЬКА І ЗАРУБІЖНА КУЛЬТУРА, НАУКА І ОСВІТА

УДК 37.015

DOI 10.25128/2225-3165.19.02.17

Volodymyr Kravets

PhD hab. (Pedagogy), Professor,
Department of Pedagogy and Management of Education,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine)
kravets@tnpu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7537-6545>

Володимир Кравець

Доктор педагогічних наук, професор,
Кафедра педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (Україна)

ПРОБЛЕМИ СЕКСУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДОЛОГІЇ

Анотація. У статті аналізується вклад педологічної науки в розвиток сексуальної педагогіки у 1920–1930-х роках. Виділено основні напрямки та різноманітні підходи педологічних шкіл до вирішення проблем сексуальної соціалізації учнівської молоді. Виділена основа розбіжностей різних напрямків педологічних досліджень, а саме – розуміння співвідношення ролі біологічних і соціальних факторів, спадковості, середовища та виховання. Представлено розгорнуту характеристику ідей та праць представників біогенетичного та соціогенетичного напрямків в педології, особливий акцент зроблено на концепціях сексуальної освіти та статевого виховання у лідерів кожного з цих напрямків П. Блонського та А. Залкінда. Критично проаналізовано позитивні та негативні наслідки ідеологічного розгрому педології для розвитку сексуальної педагогіки.

Ключові слова: сексуальна педагогіка, статево виховання, сексуальна освіта, соціалізація, педологія, сублимація.

PROBLEMS OF SEXUAL PEDAGOGIES IN NATIVE PEDOLOGY

Summary. In the article the contribution of pedagogical science to the development of sexual pedagogics in the 1920–1930s is analyzed. The main directions and various approaches of pedological schools to solve the problems of sexual socialization of the school youth are highlighted. The main basis of disagreement between different areas of pedological researches, namely the understanding of role of biological and social factors, heredity, environment and upbringing is pointed out. A detailed description of ideas and works of representatives of biogenetic and sociogenetic trends in pedology was presented, a special emphasis was made on the concepts of sexual education in the leaders of each of these areas P. Blonsky and A. Zalkind. The positive and negative consequences of the ideological defeat of pedology for the development of sexual pedagogics were critically analyzed.

Keywords: sexual pedagogics, sex education, sexual education, socialization, pedology, sublimation.

Постановка проблеми. До 1917 року дитяча сексуальність в українській науці фігурувала як форма відхилення від норми переважно у медичному контексті. Такий підхід поділяли не лише лікарі, але й чимало науковців. У період з 1917 року й до середини 1920-х років в Україні поступово, хоч і дуже повільно, з численними помилками, суспільним нерозумінням відбувалося становлення нового напрямку у психолого-педагогічній науці, а саме сексуальної педагогіки. Особливо активними у дослідженні сексуально-педагогічних проблем у другій половині 1920-х років стали педологи. На жаль, у вітчизняній історико-педагогічній науці й сьогодні вклад педології у вирішенні дуже складної психолого-педагогічної проблематики вивчений недостатньо.

Мета статті полягає у подоланні цієї наукової несправедливості.

Аналіз досліджень. На початку 1920-х років майбутній лідер педології А. Залкінд відзначав, що саме педологія “дасть нам в руки найцінніший засіб до виховання і перевиховання людини в потрібному для пролетарської революції напрямку” (Залкінд, 1930а). Не випадково, педологія приваблювала все більшу увагу та інтерес з боку державних і партійних структур.

Офіційне визнання педологія отримала на Першому педологічному з’їзді в грудні 1927 року. У центральній доповіді “Педологія в СРСР” А. Залкінд окремо зупинився на педології статевого виховання (Зільберфарб, 1927). При цьому, сексуальність він розглядав не як набуття інтимно-особистісних якостей, а як набуття соціально-рольових якостей винятково через соціум. На з’їзді йшлося про індивідуальні та колективні форми статевого виховання школярів, навіть обговорювалася необхідність викладання спеціального предмету в школі, оскільки таку важливу функцію покласти на батьків, які самі не обізнані у статевому питанні, категорично неможливо (Кулініч, 1928). Після з’їзду почав виходити об’ємний журнал “Педологія”, педологія отримує необхідні асигнування, і практично період від початку 1928 по 1931 рр. є розквітом радянської педології.

Педологія визнавала біосоціальну природу дитини, за якої соціальне (середовище) і біологічне (спадковість) розглядалися як нерозривно пов’язані, підкреслювалася неможливість як їхнього протиставлення, так і суто механічного зовнішнього зв’язку. Середовище оцінювалося як умова соціально-біологічної еволюції дитини та дитячого колективу. Дискусійне питання: “Що формує людину – біологія чи соціальне середовище?”, на думку Залкінда, вирішується однозначно – соціальне середовище! Саме виховання і соціальне середовище.

Це не означає, що педологи, зокрема А. Залкінд, С. Моложавий, О. Залужний, повністю заперечували спадковість, але не надавали пріоритетне значення спадковості в умовах, коли суспільство намагалося в найкоротші терміни подолати спадок капіталізму і сформувати “нову людину”. Таким чином, головне, що об’єднувало вітчизняних педологів, – це впевненість в можливості при цілеспрямованій і чіткій організації соціального середовища досягти швидких і потрібних для суспільства змін у психіці дитини. Практично більшість педологів (будь-якого напрямку) визнавали соціальне домінування і у статевому вихованні, інакше кажучи, соціокультурний аспект статі виступав на перше місце, а біологічний аспект – на друге. Подальша доля педології засвідчила, що лише гармонійне поєднання біологічної та соціальної складових статі є ознакою життєздатності сексуальної педагогіки.

У працях знаних педологів Є. Аркіна, М. Серебровської, В. Бехтерева, Б. Райкова, М. Басова, А. Залкінда, К. Веселовської, П. Блонського, О. Кулініча, М. Цукорника та багатьох інших досліджувалися проблеми сексуальної соціалізації, вікова динаміка дитячої сексуальності та її варіації, вивчалися відхилення в сексуальній поведінці дітей, формувалося уявлення про статево виховання, як про сукупність організованих педагогічних впливів на особистість, що розвивається, з метою вироблення свідомої сексуальної поведінки, вказувалося на необхідність тісного зв’язку сексуальної педагогіки з іншими сферами учбово-виховної роботи, розроблялися різноманітні методики статевого виховання та сексуальної освіти в ході викладання різних шкільних предметів тощо.

Актуальні питання зазначеної проблематики знайшли своє висвітлення на сторінках журналів “Друг дітей”, “Молода гвардія”, “Радянська освіта”, “Робітнича освіта” та ін., в підручниках з педагогіки та психології, виходили навіть окремі збірки, де містилися статті педагогів і розповіді батьків чи спостерігачів за дозріванням дітей. У таких збірках можна було віднайти як

рекомедації щодо статевого виховання дітей, так і аналіз помилок, порівняльну характеристику тогочасного стану “статевого виховання” з попередніми поколіннями. Серед положень статевої проблематики, що підіймалися у педагогічних журналах, значне місце посідали проблеми визначення мети та змісту статевого виховання, а також умови і шляхи його реалізації. У навчально-виховних закладах створювалися педологічні кабінети й осередки, які вели роз’яснювальну роботу щодо статевого виховання.

Виклад основного матеріалу. Педологічний рух не був однорідним навіть в рамках панівної марксистської методології, яка була безумовною основою для всіх теоретичних конструкцій педологів. Мали місце розбіжності у розумінні співвідношення ролі біологічних і соціальних факторів, свідомого й несвідомого, середовища й виховання, тощо. У зв’язку з цим на початку 1920-х років у педології визначилося декілька основних напрямків і підходів: біоенетичний, соціоенетичний, культурно-історичний, психоаналітичний, рефлексологічний, соціально-педагогічний та інші.

Для біоенетичного напрямку в педології характерна установка на “вроджені особливості”, тенденції до спрощено-механістичного розуміння поведінки і розвитку дитини. І хоч біологічні та соціальні фактори у представників цього напрямку стоять наче поряд, однак визначальним є біологічний, і передовсім спадковість. Лідером цього напрямку, принаймні до середини 1920-х років був випускник Київського університету, професор П. Блонський, близьким до нього був науковець з УНДІПу Я. Чепіга, а також В. Бехтерев, який дотримувався рефлексологічного підходу, висуваючи на перший план фізіологічну сторону статевого стосунків, випускаючи з поля зору питання виховання моральних стосунків між статями.

Павло Блонський заперечував трактування психології як науки про душу чи про явища свідомості, вважаючи її об’єктом людську поведінку. Натомість, український педолог Я. Чепіга вважав за необхідне виховувати дітей не лише на біоенетичних засадах, а й з урахуванням психофізіологічних даних кожної дитини. Лише тоді можна уникнути крайнощів і “не відкинути ні біоенетичної теорії, ні умов життя”, тобто культурноісторичний контекст (Чепіга, 1920). Тобто, Чепіга проповідував еволюційно-біологічний підхід, доповнений культурно-історичним підходом до становлення, розвитку і формування дівчинки, хлопчика.

Послідовно відстоюючи біоенетичну концепцію розвитку дитини (людина в онтогенезі відтворює основні етапи біологічної та історичної еволюції людства), Блонський був прихильником теорії конвергенції, за якою дитячий розвиток вважався результатом впливу зовнішніх соціальних умов і генетичних факторів. Захоплення педологією потягнуло за собою застосування ним механістичного та біологізаторського підходу до розвитку дитини. Дитина розглядалася як біологічна істота, як своєрідна машина. Вікова періодизація пов’язувалася вченим в основному з біологічними ознаками, причому в основі її лежали чисто анатомо-фізіологічні ознаки (розвиток зубів, ендокринних залоз, склад крові тощо) (Блонський, 1961). Однак він не завжди дотримувався цієї точки зору, заявляючи про необхідність періодизації на основі комплексного вивчення дітей на основі педагогіки, психології, біології та фізіології.

Заради справедливості варто відзначити, що сам Блонський утримувався від прямого перенесення біоенетичного закону на виховання. Більше того, на межі 1920–1930-х років у нього змінюється погляд на дитину і на фактори формування її особистості. Він все наполегливіше підкреслює роль навчально-виховного процесу у розвитку школярів. “Ніякі природжені і успадковані якості не можуть створити здібну і всебічно розвинену людину без відповідного виховання і навчання” (Блонський, 1979). Все частіше в його працях звучать висловлювання

про організацію сексуальної соціалізації, в якій, на його думку, відіграє середовище, контроль і просвітницька робота.

У 1935 р. виходить фундаментальна праця П. Блонського “Нариси дитячої сексуальності”, побудована на діалозі педології з психоаналізом (Блонский, 1935). У радянській педагогічній і психологічній літературі це була перша помітна праця з проблем статевого розвитку й виховання (причому вже у роки наступу на педологію). Практично в ній професор повністю відходить від біогенетичного підходу, зазначаючи, що вивчення дитячої сексуальності балансує між двома діаметрально протилежними міфами – “міфом про сексуально-непорочну дитину” і “фрейдиським міфом про дитину-еротомана”. У передмові він пише: “Обидва ці міфи вкрай шкідливо позначаються на сексуальній педагогіці: в першому випадку дитина залишається без будь-якого сексуального виховання, в другому – їй дають неправильне виховання” (Блонский, 1935: 3).

Дитина, за Блонським, потребує не стільки сексуальної просвіти, скільки статевого виховання, метою якого є збереження і зміцнення цнотливості. П. Блонський відзначає, що досягнення цієї мети можливе двома шляхами – гігієнічним і психологічним, перший з яких полягає в попередженні мастурбації (одяг, харчування, режим дня) і статевої розбещеності, а другий – в усуненні душевного напруження та інтенсивних афектів, збудженні у дитини почуття соромливості. При цьому П. Блонський вважав, що основне в справі сексуальної соціалізації – правильна організація навчальної та позашкільної діяльності дитини.

Павло Блонський відзначає, що в суспільстві немає єдності щодо того, хто повинен здійснювати сексуальну соціалізацію – педагоги чи лікарі. По-третє, немає єдності і щодо того, що, в якому обсязі і з якого віку слід повідомляти дітей і підлітків. Він звертає увагу на два підходи, що склались, і відзначає, що перший підхід (медичний) пропонує обмежуватися повідомленням знань біологічного і гігієнічного характеру, тоді як другий, педагогічний, намагається надати сексуальності ідеальний характер (Блонский, 1979).

Відхід П. Блонського від педології почався у 1928 році, що пояснюється і тотальною критикою педологів, і зростання його інтересу до питань дитячої психології та педагогіки, зокрема до проблеми всебічного виховання особистості (Блонский, 1935). Однак окремими педологічними проблемами Блонський продовжував займатися і пізніше, хоч і не так інтенсивно, як раніше. Свідченням цього є перевидання його підручника “Педологія” у 1934 і 1936 роках.

Соціогенетики, очолювані А. Залкіндом, акцентували увагу на визначальній ролі зовнішніх факторів, особливо середовища, у формуванні особистості, принижуючи тим самим роль виховання в цьому процесі. Це перебільшення давало можливість виправдовувати педагогічні невдачі посиланнями на об’єктивні умови, недооцінювати вікові та індивідуальні особливості дітей. Представник соціогенетичного напрямку, відомий педолог С. Моложавий у ході дискусії про організовані і стихійні фактори виховання переконував, що на зміну принципу виховуючого навчання повинен прийти принцип виховуючої поведінки (Моложавый, 1928).

Інший український соціогенетик Олександр Залужний значну роль у статевому, конкретно гендерному, вихованні дитини відводив колективу. На думку педолога, постійний контроль з боку колективу над сексуальною й іншою поведінкою дітей повинен стати основою здорового статевого розвитку. Він доводив, що є суттєві відмінності між дітьми різної статі і віку у схильності до різних видів соціальної взаємодії. Благотворний вплив колективу та організовані впливи педагогічного середовища повинні були, на його думку, виправити

розбещеного підлітка, навіть якщо йдеться про дитячу проституцію чи про вроджену гіпертрофію статевих потягів (Залужний, 1926).

Представник харківської педологічної школи І. Соколянський зосередив увагу на педологічному вивченні питань дитячого руху, соціального виховання, дитячої дисципліни. Структуроформуючою основою розвитку особистості педолог вважав соціальне середовище. На думку соратника І. Соколянського, лікаря А. Плотичера, у статевому відношенні дитину має виховувати вся організація її життя, а у першу чергу – “взаємини дитини й дорослих, особливо батьків” (Плотичер, 1929).

Натомість, представники соціально-педагогічного підходу (Д. Азбукін), як складової соціогенетичного напрямку, серед соціальних впливів на перше місце ставили виховання, вважаючи основним завданням виховних зусиль ослаблення статевого потягу. Вони наполягали на: вихованні витримки, здатності до самодисципліни у прояві статевих емоцій, здійсненні заходів з попередження передчасного і загостреного розвитку статевої чуттєвості й становлення нормальної сексуальності, формуванні позитивних моральних якостей у молоді, залученні дітей і юнацтва у корисну спільну практичну діяльність, яка посправжньому їх згуртовує і зближує, організації правильних взаємин між хлопчиками і дівчатками тощо. Професор Д. Азбукін у праці “Статеве виховання і просвіта в школі” (1928 р.) серед умов радянської дійсності, що мали сприяти ефективності сексуальної соціалізації, виділив такі: спільне виховання, антирелігійність, педологічну диспансеризацію (педологічні кабінети, профілактичні амбулаторії, школи-лікарні) (Азбукин, 1928). Відмічався тісний зв’язок всіх перерахованих компонентів і їх нерозривна єдність з вирішенням проблеми гармонійного розвитку особистості, підкреслювалась і специфіка сексуальної соціалізації в залежності від віку вихованців.

Педолог Л. Раскін особливо важливого значення у статевому вихованні надавав спільному навчанню і вихованню дівчат і хлопців, за якого діти нерозривно поєднані спільними інтересами, спільною працею, фізичними вправами. У книзі “Проблема мальчиков и девочек в воспитании” (1929 р.) метою спільного виховання педологом визначалося створення “нової людини, яка б бачила у жінці товариша по класу” (Раскин, 1929: 7).

Культурно-історичний підхід до статевого питання, що визнає примат соціального над натурально-біологічним у психічному розвитку людини обґрунтував відомий психолог, педолог Л. Виготський. У “Педології підлітка” (1930 р.) вчений відзначив, що “немає особливого спеціального статевого виховання, відірваного від звичайної навчально-виховної роботи” (Виготский, 1930: 138). Він вважав, що підлітковий період є найбільш сенситивним для статевого виховання, оскільки в структурі особистості підлітка немає нічого стійкого, кінцевого, непорушного. Л. Виготський пропонував протиставити прихильникам безстатевого виховання два основних положення: “по-перше, відмова від того погляду, що дитинство є ангелоподібним безстатевим віком, у зв’язку з чим статевої проблеми для дитинства не існує, і, по-друге, що усунення статевого виховання із загальної системи виховних впливів, гола чиновницька заборона, накладена на ці питання, є найгіршим з виходів” (Виготский, 1930: 138).

Головне завдання сексуальної соціалізації, на думку Л. Виготського, – перемогти сліпоту статевого інстинкту, олюднити, ввести його у загальну сферу свідомості, навчити людину любити. Педолог вважав, що єдина, абсолютно необхідна міра соціального характеру, яка б відповідала життєвим інтересам школярів, могла умістити в себе й дати правильний напрям сублимованій статевій енергії, – це практика спільного навчання й виховання дітей обох статей. Виховне завдання школи у цьому контексті вчений визначав як встановлення

між хлопчиками і дівчатками таких взаємин, які будуть необхідні у житті. Тому виховна система школи повинна бути наповнена активним спілкуванням дітей обох статей. Л. Виготський вважав необхідним для ефективного статевого виховання здійснювати статево просвіту, під якою розумів “ознайомлення дітей з самого раннього віку з науковим поглядом на статево життя” (Виготський, 1930: 108).

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок про те, що відмінність між представниками біогенетичного та соціогенетичного напрямків була не стільки в поглядах на роль спадковості і середовища, скільки у вирішенні питання про те, наскільки біологічні механізми, що лежать в основі психічного розвитку, пластичні та гнучкі, тобто наскільки середовище може на них впливати.

Представники психоаналітичного (фрейдистського) напрямку (передовсім, М. Рубінштейн, В. Рижков) пропонували створення сприятливих умов, при яких статево почуття дитини не придушувалось, а сублімувалось би завдяки цим умовам. У праці “Статево виховання з точки зору інтересів культури” (1928 р.) М. Рубінштейн розглядав статево виховання як складову формування морально цілісної особистості, зазначаючи, що “завдання статевого виховання – не гасити чи послаблювати статевий інстинкт виховним шляхом, а тільки окультурити його, прагнучи зберегти в той же час його силу для більш пізнього прояву” (Рубінштейн, 1926: 24–25). Завдання сексуальної педагогіки він вбачав у збереженні статевої енергії організму та у попередженні її передчасного прояву. В іншій праці “Завдання, шляхи та засоби статевого виховання” він зазначав наступне: “Бажано, щоб пристрасті не розкривалися раніше, ніж дозріють фактори, здатні приборкати і стримувати їх.... Позиція педагогів в цьому контексті визначається формулою: природа повинна потрапити під контроль культури” (Рубінштейн, 1925).

Підвищення ефективності сексуальної соціалізації, на думку М. Рубінштейна, можливе за таких умов: не варто покладатися винятково на сексуальну просвіту, її роль переоцінюється; необхідно враховувати вік дітей і не поспішати з висвітленням статевих питань; слід уникати надмірної конкретизації, увагу школярів необхідно зосередити на репродуктивній функції організму; знання мають подаватись у природно-науковому та культурно-соціальному вимірі; оздоровлення громадськості, всього дорослого середовища, піднесення культурно-морального рівня сім’ї та суспільства у позитивному вирішенні статевого питання; дитина повинна мати змогу отримати пораду чи відповідь у конфіденційній формі (Рубінштейн, 1927: 252).

Український педолог В. Рижков, який у статті “Психоаналіз як система виховання” (1922 р.) обґрунтовував тезу про психоаналіз, як певну систему виховання. На його думку, психоаналіз вимагає від вихователя заміни системи примусу, яка викликає душевні конфлікти й хворобливі витиснення, вихованням вільним, яке веде до свідомого осуду соціально-нетерпимого й до відмови від примітивних індивідуалістичних задовольень в ім’я створення загальнолюдських цінностей”. Услід за Фрейдом, В. Рижков закликає “перетворити сексуальну ефективність в енергію продуктивної психічної діяльності” (Рижков, 1922: 217).

Відомий педолог і лікар К. Веселовська у книзі “Педологічні основи статевого виховання” (1929 р.) здійснила спробу розкрити сутність педологічних ідей у питаннях статевого виховання дітей і підлітків. Вона вважала, що сексуальна соціалізація у школі мала б відбуватися за такими напрямками:

- загальне фізичне оздоровлення школярів (впровадження “фізичної культури” 24 год. на добу): стан приміщень, ліжка, гігієнічні навички, харчування, встановлення розпорядку дня і, згідно з віковими особливостями

дитини, розподіл та дозування праці й відпочинку, ігри, прогулянки, спорт, різні види виробничої праці та ін.;

- організація дитячої діяльності на педагогічних засадах, що дає змогу переключати сексуальну енергію: спільне, активне, трудове життя хлопчиків і дівчат, товариське ставлення до педагога;

- статеві просвіта має відповісти на такі питання: чи потрібна і можлива статеві просвіта у школі, з якого віку її слід починати і у якій формі, як визначити необхідний обсяг інформації, як здійснювати статеву просвіту, хто саме має її здійснювати? (Веселовская, 1929: 58).

У сексуальній соціалізації педологи виділяли дві сторони: сексуальну просвіту (вона допомагала правильно усвідомити психічні особливості статей) і статеве виховання, яке вчило, як реалізувати дитині в житті свою психосексуальну індивідуальність “у благородних стилях поведінки”. На думку значної частини педологів, бесіди з дітьми зі статевого питання підштовхують до передчасного збудження статевих інстинктів. Тому краще відмовитися від статевої просвіти, ніж доручати її недостатньо підготовленим вихователям чи батькам. Основна турбота останніх повинна була полягати в тому, щоб зберегти чистоту думок дитини.

Протилежної думки дотримувались педологи, які теоретично обґрунтували необхідність сексуальної просвіти (А. А. Єфімов (Єфімов, 1930)), вважаючи, що вона має вестися “в площині колективних бесід”, на основі дитячих спостережень. Питання, які виникають, висвітлюються до кінця в усій своїй реальності. Просвіта здійснюється на уроках природознавства, охоплюючи й питання вагітності та пологів. У старшому віці вона включає роз’яснення сутності фізичної культури і процесів сублимації в статевому оздоровленні, материнства і немовляцтва, статевої аномалії, проституції.

Існування різноманітних концепцій доводить, що з середини 20-х і до початку 1930-х рр. був період максимального розквіту, зльоту вітчизняної педології й поглядів на дитячу сексуальність, соціостатеве виховання.

Але, якщо до середини 1920-х років ще йшлося про актуальність вирішення проблем сексуальної соціалізації, розроблялись стратегії соціального впливу на “статевий фактор” (С. Рубінштейн), пропонувалась організація підготовки фахівців з попередження відхилень у сфері статевої поведінки (П. Люблінський), то зі становленням культу особи Сталіна (кінець 1920-х років) почалася тотальна ідеологізація науки, в тому числі педагогічної. Офіційною точкою зору з питань сексуальної соціалізації стала вульгарно-соціологічна позиція А. Залкінда, котрий доводив, що “статеве повинне у всьому підпорядковуватися класовому, нічим останньому не заважаючи, у всьому його обслуговуючи” (Залкінд, 1924а). Окремі педологи розглядали статеве життя як перешкоду на шляху будівництва нового соціалістичного суспільства, оскільки індивідуальні любовні почуття відривають юнаків і дівчат від цілей комуністичного будівництва.

Педолог, уродженець Харкова Арон Борисович Залкінд, був найбільш яскравим представником соціогенетичного напрямку. Саме він став ініціатором перебудови всієї радянської психолого-педагогічної науки на основі марксизму. Не заперечуючи важливої ролі біологічних факторів в розвитку дитячої психіки, основне джерело цього розвитку А. Залкінд вбачав у середовищі, що оточує дитину. При цьому зауважимо, що “здоровий статевий розвиток” він трактував як розвиток, позбавлений сексуальності. У своїх численних публікаціях, зокрема в працях “Революція і молодь” (1924 р.), “Статевий фетишизм: До перегляду статевого питання” (1925 р.) і “Статеве питання в умовах радянської громадськості” (1926 р.) професор розглядав статеве життя як перешкоду на шляху будівництва нового соціалістичного суспільства.

Не випадково, вчений пропонував підпорядкувати сексуальність класовим інтересам пролетаріату. З цією метою А. Залкінд розробив 12 принципів статевої поведінки пролетаріату: “Наша точка зору може бути лише революційно-класовою, строго діловою. Якщо той чи інший статевий прояв сприяє відокремленню людини від класу, ... позбавляє її частини виробничо-творчої працездатності, необхідної класу, знижує її бойові якості – геть йому!” (Залкінд, 1924b).

Ось лише кілька фраз з тексту: “Суто фізичний статевий потяг недопустимий з революційно-пролетарської точки зору. Статевий потяг до класово ворожого об’єкту є таким самим збоченням, як статевий потяг людини до крокодила, до орангутанга. – Не має бути надто раннього розвитку статевого життя в середовищі пролетаріату. – Не треба часто змінювати статевий об’єкт. Поменше статевої різноманітності. – Не має бути ревнощів. – Не має бути статевого збочень. – Клас в інтересах революційної доцільності має право втручатися в статево життя своїх членів” тощо (Залкінд, 1924b).

Деяким принципам, висунутим А. Залкіндом, не можна відмовити в елементах здорового глузду, особливо враховуючи розбещеність молоді великих міст у питаннях взаємин статей. Можна сприйняти думку про шкідливість ранніх статевого контактів, про значення кохання в цьому, про негативні наслідки ревнощів тощо. Але не можна не оцінити як безтактовне втручання в особисте життя людей принципів, що намагались регламентувати способи інтимного життя і його періодичність. Загалом же “Заповіді” А. Залкінда є свідченням того сумбуру, що панував у головах навіть освічених і культурних людей.

Спільне навчання і виховання дітей обох статей педолог вважав дієвим засобом ефективного статевого виховання: “чим раніше поєднати дві статі у спільній навчально-виховній роботі, чим раніше розвиваються у них спільні інтереси, дружні дії, товариськість, суспільно-творча спорідненість, тим це корисніше і для їх здорового статевого розвитку” (Залкінд, 2001: 255). Спільна діяльність, вважав педолог, допоможе дітям засвоїти знання про статеві відмінності, привчить до поваги та шанобливого ставлення до представників протилежної статі.

Провідною ідеєю педології статевого виховання, яку підтримували майже всі педологи, А. Залкінд визначив сублімацію (переключення статевої енергії дитини на активну суспільно корисну діяльність, творчість, працю, навчання, спорт тощо). Окремі положення його теорії (небажаність раннього початку статевого життя, необхідність системного проведення статевого виховання у загальному навчально-виховному процесі, врахування вікових особливостей дитини тощо) і сьогодні не втратили своєї актуальності.

А. Залкінд одним з перших сформулював основні ідеї сексуальної соціалізації учнівської молоді, серед яких наступні: 1) немає особливого, спеціально організованого статевого виховання, яке виокремлене з навчально-виховного процесу, “необхідно добитися, щоб тема статі ніколи не підкреслювалась особливо, ізольовано, щоб у всіх заходах вона виступала як часткова серед інших тем” (Залкінд, 1930b: 40); 2) кожна ланка педагогічного процесу повинна містити елементи статевого виховання; 3) виховання статей повинно здійснюватися в кожному віковому етапі розвитку; 4) центром статевого виховання повинно бути утвердження здорових, міцних, повноцінних соціальних контактів; 5) організація емоційної, цікавої діяльності, яка розвиває соціальну, розумову і моральну активність, сприяє попередженню викривлень у сфері статі: “...не заборона, не насилля дітей над собою і наше над ними, а складна, відповідальна система емоційно-енергетичних заходів, мір переключення, за яких рання сексуальність не повинна виявлятися” (Залкінд, 1930b: 40); 6) зв’язок сім’ї і школи; 7) індивідуальний підхід; 8) головне у сексуальній соціалізації –

відвернути думку молоді від неспокою статі і спрямовувати її до вічно живих конкретних ідеалів. “Метою наполегливої боротьби повинне бути втілення в життя принципів аболіціонізму – тобто повного статевого утримання до настання фізичної і соціальної зрілості (аболіціонізм)” (Залкінд, 1930b: 42); 9) еротика має переважати над чуттєвістю і чутливістю, для цього треба спільно не лише навчати, але й виховувати хлопців і дівчат; 10) діти, які характеризуються гіперсексуальністю, часто мають нервові розлади, невірноважені, мають проблеми з оточенням; 11) онанізм “веде до надмірних затрат з боку організму”; 12) всі різноманітні види людської творчості є не що інше, як сублимована сексуальність.

Виходячи з тези, що прародичкою всіх пороків і вад є нудьга і неробство, педологи вважали важливим завданням педагогів – максимально зайняти час дітей, організовуючи належним чином їх навчання і дозвілля. Головне – “пильно стежити за тим, щоб дружба вихованців не носила еротичного характеру”, відвертати молодь на інші, не сексуалізовані, сублимуючі форми дозвілля. Саме тому велике значення в сексуальній соціалізації А. Залкінд надавав позашкільним об’єднанням. Організація вільного часу підлітків, розвиток їх ідейності і колективізму – ось основні напрямки “сексуального оздоровлення дітей”. Він навіть доводив, що при правильній організації виховного процесу необхідність в читанні спеціальних лекцій на сексуальну тематику відпадає, хоча й не заперечував можливості окремих бесід з підлітками в певних ситуаціях. Більшість педологів розглядали статево виховання як систему запобіжних заходів, покликаних охороняти молодь від вульгарних, з точки зору моральності, вчинків, розвивати почуття сором’язливості і охайності, зміцнювати волю.

Провідні педологи різних напрямків переконували педагогів в тому, що у всіх учбових дисциплінах, під час екскурсій і т. п. – кваліфікований педагог завжди знайде належний матеріал для висвітлювання між іншим і статевої проблеми. Особливо багаті на можливості природознавство (сутність статевого життя, роль статевого фактору, еволюція статевого життя, роль статевого відбору в законах еволюції, розмноження, статева гігієна тощо) та суспільствознавство (історія шлюбно-сімейних стосунків, історія проституції, проблеми нового побуту, побутова скромність тощо).

Піддаючи аналізу проблеми сексуальної педагогіки, педологи наголошували на тому, що сексуальна просвіта поза зв’язком зі статевим вихованням не має особливого значення, так як зводиться до двох факторів – до залякування (роз’яснення про шкідливості, загрози, застереження тощо) і системи словесних подразників, що дають поверхові теоретичні знання, без зв’язку з глибинами емоційної природи дитини (бесіди на статево тематику, література зі статевого питання).

У центрі уваги педологів стали різноманітні відхилення в поведінці дітей, особливо ті, які є базою для всіх інших статево ненормальностей дитинства. Це, передовсім, гіперсексуальність, надмірна насиченість статевого життя, надлишок уваги і енергії, зосереджених навколо статевої сфери. Всі інші відхилення, яку б форму вони не отримували, є, з педагогічної точки зору, лише її похідними.

На думку А. Залкінда, заходи впливу на гіперсексуальність школярів включають в себе поліпшення сексуальної інформованості, фізкультурні та інші так звані фізіогієнічні заходи, сублимація, ігри, засоби мистецтва тощо. Сюди ж педолог відносив і боротьбу з повсякденною фізіорозпустою: любов’ю до надмірного тепла, до загострених смакових та загальних подразників, до м’якого ліжка; потрібна спартизація навичок, загартування за прикладом стародавньої Спарти.

Навіть без огляду на те, що жорна історії без жалю перемололи професора А. Залкінда, його ідеї про сублимацію сексуальності в країні соціалізму були

повністю взяті на озброєння сталінським режимом. Педології начебто ніхто й не критикував: все оберталось навколо сублімації лібідо: дитячі піонерські табори, в яких дітей пригощали киселем з бромом (на всяк випадок); аскетично-монастирські умови існування; тотальний контроль за поведінкою молоді; військово-патріотичні ігри – все для сублімації.

Що ж стосується власне педагогіки і школи, то вже з 1930 року проблеми статевого виховання й просвіти, статево-ролевої соціалізації відходять на периферію, стають непотрібними, навіть небезпечними, а згодом і взагалі забороненими. В країні “змінюється педагогічна парадигма: з досить вільного й ліберального пошуку методологічних засад педагогічної науки на жорстке прив’язування до ідеології марксизму-ленінізму” (О. Сухомлинська) (Сухомлинська, 2003: 174).

Директивна ліквідація педології як науки відбулася в 1936 році прийняттям постанови ЦК ВКП(б) “Про педологічні перекручення в системі Наркомосів” (Рубинштейн, 1926). Все, що називалось “педологія”, було вилучено з наукового життєвого; були піддані забороні всі діагностичні методи: тести, вимірники, закономірності спадковості, і навіть в широкому плані експериментаторство, в теорії психології різко зменшилися дослідження особистості, поведінки, генетичних передумов психіки. Після її оприлюднення, дослідження, зокрема з питань статевої соціалізації, статевого дозрівання дітей в СРСР були заборонені, опитування з питань сексуальної політики не здійснювалися, сексуальна просвіта була припинена.

Ідеологічний розгром і партійний осуд педології не лише закрили питання сексуальної соціалізації дітей і підлітків для обговорення їх на сторінках педагогічної періодики, не лише вилучили статтю з радянської школи, але й дали старт новій радянській педагогіці як науці про “комуністичне виховання підростаючого покоління”. Прийнята офіційна концепція “радянської нової людини” тільки посилила пуританський характер суспільної свідомості. На цій основі будувалася “безстатева педагогіка”.

Поступово в країні складалась ситуація, яку академік А. Петровський назвав “священницькою десексуалізацією”, “безстатевим вихованням”. Педагоги бачили своє завдання в тому, щоб “заборонити”, “викорінити” кохання в школі чи просто не помічати його. Навіть можливості базових навчальних предметів використовувались недостатньо. Показовим в цьому плані є те, що на уроках біології, коли доходили до теми “Розмноження”, вчителі зазвичай пропонували школярам опрацювати цей матеріал самостійно.

Висновки. Разом з цим, у процесі критики й розгрому педології разом з помилками було нівельовано й все позитивне, що набуто цією наукою за час її існування: вона була стійким напрямом, який намагався об’єднати психологію, філософію, соціологію, педагогіку в єдину наукову теорію й практику, пристосувати навчання і виховання до потреб і здібностей кожного учня, випереджувальний характер сексуальної соціалізації, її орієнтація на дошлюбну підготовку вихованців та майбутні соціальні функції статей, врахування статевого питання у викладанні основ знань тощо.

Список використаних джерел

- Залкінд, 1930а – Залкінд А. Б. Основные вопросы педологии. М.: Работник просвещения, 1930. 154 с.
- Зільберфарб, 1927 – Зільберфарб Й. Перший педологічний з’їзд. Х.: Держ. вид-во України, 1927. 27 с.
- Кулініч, 1928 – Кулініч О. Місце й завдання у справі полового виховання дитинства. Радянська освіта. 1928. №5. С. 69–72.
- Чепіга, 1920 – Чепіга Я. Єдиний план-метод соціального виховання. Соціальне виховання. 1920. Ч. 1. С. 6.

- Блонский, 1961 – Блонский П. П. Возрастные особенности детей. Избранные педагогические произведения. М: Изд-во АПН РСФСР, 1961. С. 373–528.
- Блонский, 1979 – Блонский П. П. Задачи и методы новой народной школы. Избранные педагогические и психологические произведения. В двух томах. Том первый. М: Педагогика, 1979. С. 39–85.
- Блонский, 1935 – Блонский П. Очерки детской сексуальности. Л.; М.: ЦИОХраны здоровья детей и подростков, 1935. 124 с.
- Моложавый, 1928 – Моложавый С. С. Наука о ребенке в ее принципах и методах. Педология. 1928. № 1. С. 27–39.
- Залужный, 1926 – Залужный А. Коллективы в преддошкольном возрасте. Детский коллектив и ребенок: сборник. Х.: Книгоспілка, 1926. С. 54–66.
- Плотичер, 1929 – Плотичер А. Поради батькам: статеве життя дитини й виховання. Друг дітей. 1929. № 24. С. 11–14.
- Азбукин, 1928 – Азбукин Д. И. Половое воспитание и просвещение детей в школе. М.: Изд-во Наркомздрава РСФСР, 1928. 40 с.
- Раскин, 1929 – Раскин Л. Проблема мальчиков и девочек в воспитании. М., 1929. 113 с.
- Выготский, 1930 – Выготский Л. С. Педология подростка. М.: типогр. НКВМ, 1930. 172 с.
- Рубинштейн, 1926 – Рубинштейн М. М. Половое воспитание с точки зрения интересов культуры. М.; Л.: Моск. акц. издат. общ-во, 1926. 126 с.
- Рубинштейн, 1925 – Рубинштейн М. М. Задачи, пути и средства полового воспитания. Половой вопрос в школе и в жизни. Л., 1925. С. 23–48.
- Рубинштейн, 1927 – Рубинштейн М. М. Педагогическая психология в связи с общей педагогикой. М., 1927. 310 с.
- Рыжков, 1922 – Рыжков В. Психоанализ, как система воспитания. Путь просвещ. 1922. № 6. С. 196–218.
- Веселовская, 1929 – Веселовская К. П. Педологические основы полового воспитания. М.: Работник просвещения, 1929. 77 с.
- Єфімов, 1930 – Єфімов А. А. Як з'ясовувати дітям статеве питання. Харків, 1930. 59 с.
- Залкинд, 1924a – Залкинд А. Б. Половой вопрос с коммунистической точки зрения. На путях к новой школе. 1924. № 6. С. 45–57.
- Залкинд, 1924b – Залкинд А. Б. 12 половых заповедей победившего пролетариата. М., 1924. 61 с.
- Залкинд, 2001 – Залкинд А. Б. Педология: утопия и реальность. М.: Аграф, 2001. 464 с.
- Залкинд, 1930b – Залкинд А. Б. Половое воспитание. М., 1930. 337 с.
- Сухомлинська, 2003 – Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: АПН, 2003. 68 с.
- Сорохтин, 1925 – Сорохтин Г. Н. Половое воспитание детей в плане марксистской педагогики. Половой вопрос в школе и в жизни. Л., 1925. С. 73–93.
- Петренко, 2012 – Петренко О. Вплив педології на становлення ґендерного підходу до освіти й виховання школярів в Україні (20-ті рр. XX ст.). Історико-педагогічний альманах. 2012. Вип. 2. С. 27–35.

References

- Zalkind, 1930a – Zalkind A. B. Osnovnye voprosy pedologii [The main issues of pedology]. M.: Rabotnik prosveshcheniya, 1930. 154 s. [in Russian].
- Zilberfarb, 1927 – Zilberfarb Y. Pershyi pedolohichnyi zizd [First Pedological Congress]. Kh.: Derzh. vyd-vo Ukrainy, 1927. 27 s. [in Ukrainian].
- Kulinich, 1928 – Kulinich O. Mistse y zavdannia u spravi polovoho vykhovannia dytynstva [Place and task in the matter of sexual education of childhood]. Radianska osvita. 1928. №5. S. 69–72. [in Ukrainian].
- Chepiha, 1920 – Chepiha Ya. Yedynyi plan-metod sotsialnoho vykhovannia [The only plan-method of social education]. Sotsialne vykhovannia. 1920. Ch. 1. S. 6. [in Ukrainian].
- Blonskiy, 1961 – Blonskiy P. P. Vozrastnye osobennosti detey [Age features of children]. Izbrannye pedagogicheskie proizvedeniya. M: Izd-vo APN RSFSR, 1961. S. 373–528. [in Russian].
- Blonskiy, 1979 – Blonskiy P. P. Zadachi i metody novoy narodnoy shkoly [Tasks and methods of the new public school]. Izbrannye pedagogicheskie i psikhologicheskie proizvedeniya. V dvukh tomakh. Tom pervyy. M: Pedagogika, 1979. S. 39–85. [in Russian].
- Blonskiy, 1935 – Blonskiy P. Ocherki detskoj seksualnosti [Essays on Child Sexuality]. L.; M.: TsIOkhrany zdorovya detey i podrostkov, 1935. 124 s. [in Russian].

- Molozhavyi, 1928 – Molozhavyi S. S. Nauka o rebenke v ee printsipakh i metodakh [The science of the child in its principles and methods]. Pedologiya. 1928. № 1. S. 27–39. [in Russian].
- Zaluzhnyy, 1926 – Zaluzhnyy A. Kollektivy v preddoshkolnom vozraste [Collectives in preschool age]. Detskiy kollektiv i rebenok: sbornik. Kh.: Knigospilka, 1926. S. 54–66. [in Russian].
- Plotycher, 1929 – Plotycher A. Porady batkam: stateve zhyttia dytyny y vykhovannia [Tips for parents: the sexual life of the child and parenting]. Druh detei. 1929. № 24. S. 11–14. [in Ukrainian].
- Azbukin, 1928 – Azbukin D. I. Polovoe vospitanie i prosveshchenie detey v shkole [Sexual education and enlightenment of children at school]. M.: Izd-vo Narkomzdrava RSFSR, 1928. 40 s. [in Russian].
- Raskin, 1929 – Raskin L. Problema malchikov i devochek v vospitanii [The problem of boys and girls in education]. M., 1929. 113 s. [in Russian].
- Vygotskiy, 1930 – Vygotskiy L. S. Pedologiya podrostka [Pedology of a teenager]. M.: tipogr. NKVM, 1930. 172 s. [in Russian].
- Rubinshteyn, 1926 – Rubinshteyn M. M. Polovoe vospitanie s tochki zreniya interesov kultury [Sexual education in terms of cultural interests]. M.; L.: Mosk. akts. izdat. obshch-vo, 1926. 126 s. [in Russian].
- Rubinshteyn, 1925 – Rubinshteyn M. M. Zadachi, puti i sredstva polovogo vospitaniya [Tasks, ways and means of sex education]. Polovoy vopros v shkole i v zhizni. L., 1925. S. 23–48. [in Russian].
- Rubinshteyn, 1927 – Rubinshteyn M. M. Pedagogicheskaya psikhologiya v svyazi s obshchey pedagogikoy [Pedagogical psychology in connection with general pedagogy]. M., 1927. 310 s. [in Russian].
- Ryzhkov, 1922 – Ryzhkov V. Psikhoanaliz, kak sistema vospitaniya [Psychoanalysis as a system of education]. Put prosveshch. 1922. № 6. S. 196–218. [in Russian].
- Veselovskaya, 1929 – Veselovskaya K. P. Pedologicheskie osnovy polovogo vospitaniya [Pedological basis of sex education]. M.: Rabotnik prosveshcheniya, 1929. 77 s. [in Russian].
- Yefimov, 1930 – Yefimov A. A. Yak ziasovuvaty ditiam stateve pytannia [How to find out a gender issue for children]. Kharkiv, 1930. 59 s. [in Ukrainian].
- Zalkind, 1924a – Zalkind A. B. Polovoy vopros s kommunisticheskoy tochki zreniya [Communist sexuality]. Na putyakh k novoy shkole. 1924. № 6. S. 45–57. [in Russian].
- Zalkind, 1924b – Zalkind A. B. 12 polovykh zapovedey pobedivshego proletariat [The 12 Sexual Commandments of the Victorious Proletariat]. M., 1924. 61 s. [in Russian].
- Zalkind, 2001 – Zalkind A. B. Pedologiya: utopiya i realnost [Pedology: Utopia and Reality]. M.: Agraf, 2001. 464 s. [in Russian].
- Zalkind, 1930 b – Zalkind A. B. Polovoe vospitanie [Sex education]. M., 1930. 337 s. [in Russian].
- Sukhomlynska, 2003 – Sukhomlynska O. V. Istoryko-pedahohichni protses: novi pidkhody do zahalnykh problem [Historical and pedagogical process: new approaches to common problems]. K.: APN, 2003. 68 s. [in Ukrainian].
- Sorokhtin, 1925 – Sorokhtin G. N. Polovoe vospitanie detey v plane marksistskoy pedagogiki [Sexual education of children in terms of Marxist pedagogy]. Polovoy vopros v shkole i v zhizni. L., 1925. S. 73–93. [in Russian].
- Petrenko, 2012 – Petrenko O. Vplyv pedolohii na stanovlennia gendernoho pidkhodu do osvity y vykhovannia shkoliariv v Ukraini (20-ti rr. KhKh st.) [The impact of pedology on the development of a gender-based approach to education and upbringing of schoolchildren in Ukraine (20's of XX century)]. Istoryko-pedahohichniy almanakh. 2012. Vyp. 2. S. 27–35. [in Ukrainian].